

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNİN TARİHÎ SÜREÇTE AVRASYA'DAKİ SOSYAL VE KÜLTÜREL YANSIMALARI

BAŞBUĞ, Fırat* -BAŞBUĞ, Fatih**
TÜRKİYE/TURÇIA

ÖZET

Avrasya, tarihin ilk zamanlarından bu yana birçok millete ve devlete evsahipliği yapmış, barındırdığı kültür uygarlıklarıyla günümüz medeniyetine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Avrasya denilince akla ilk gelen milletler hiç şüphesiz Asya-Avrupa, Doğu-Batı hattında yayılan ve tarih boyunca birbirleriyle sürekli mücadele içinde olan Türkler ve Ruslardır. Yaklaşık 1300 yıldır süregelen Türk-Rus ilişkileri Avrasya'nın en önemli milletlerarası olaylarından biri olup Avrasya'da; kültür, sanat, dil, edebiyat ve birçok alanı etkilemiştir. 15. yüzyılın sonlarına doğru Türk hâkimiyetinden kopan Rusya, zamanla büyümüş, önce Osmanlılarla daha sonra Orta Asya Türk halklarıyla mücadelede güç dengesini kendi tarafına çekmeye başlamıştır. Osmanlı'nın gerileme ve yıkılma sürecinde iyice güçlenen Rusya, Orta Asya'da geniş topraklarda üstünlük sağlamıştır. I. Dünya Savaşı ile birlikte Çarlık Rusyası'nı Sovyet Rusya'ya dönüştüren Bolşevik İhtilali, Türk-Rus ilişkilerini tamamıyla değiştirmiştir. Sovyet Rusya'nın genişlemesi ve politikaları ile diğer Türk halkları üzerinde üstünlük kurmaya çalışması, bu halkların ve Rusların bir arada yaşamasını mecbur kılmıştır. İki halkın kültürleri, dilleri, edebiyatları ve sanatları bu mecburiyetin gölgesinde kalan etkileşimlerle yoğrulmuştur. Sovyet dönemi böyle geçerken, Sovyet sonrası dönemde yeni ilişkiler, yeni mücadeleler, yeni etkileşimler ve dostluklar halklara birbirlerini daha iyi tanıma zorunluluğu getirmiştir.

Bu çalışmada, Türk-Rus ilişkileri tarihî gerçekler ışığında dönemlere göre incelenmiş, ikili ilişkilerin, Rusya'ya, Türk Dünyası'na, Avrasya'ya, sosyal ve kültürel bağlamda etkileri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Avrasya, Türk-Rus etkileşimleri, kültür, sanat, siyaset.

ABSTRACT

Turkish-Russian Relations in Historical Perspective and Their Social, Cultural Reflections in Euro-Asia

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. **e.posta:** fbasbug@gmail.com

** Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. **e.posta:** fbasbug@gmail.com

Eurasia has hosted many nations and countries since the very early times and contributed a lot to today's civilization with the culture it has. First nations coming to mind in Eurasia is undoubtedly Turks and Russians, which have always been in conflict and which have spread through Asia-Europe, East-West. Turk-Russian relation which has lasted nearly for 1300 years, has been one of the most important international events of Eurasia and has influenced culture, art, language, literature and many fields in Eurasia. Russia, which separated from Turkish dominance towards the end of 15th century, grew stronger in time and began to take advantage of being stronger in the struggle with Ottomans and later Middle Asian Turkish People. Russia, which advanced remarkably in Ottoman's recession and collapse period, was superior with its wide territory in Central Asia. Bolshevik Revolution, which turned Czarist Russia into Soviet Russia, changed Turk-Russian relations completely. That Soviet Russia's trying to be superior to other Turkish People with its expansion and policy made these people and Russians together. Cultures, languages, literatures and arts of these two different people have been influenced by the effect of the necessity of living together. As Soviet period ended like that, new relations, conflicts, interactions and friendships in post-Soviet period made people know each other better.

In this study, Turk-Russian relations have been examined with the historical reality. The effects of this mutual relation on Russia, Turkish world, Eurasia have been studied in social and cultural context.

Key Words: Turkey, Russia, Eurasia, Turk-Russian interactions, culture, art, policy.

GİRİŞ

Tarihte mücadeleleri, savaşları, kültürel ve ticari yapıları çok eskilere dayanan devletler yıkıp devletler kuran küçük bir beylikten dünya hâkimiyetine uzanan birkaç devlet olsa da hiçbir medeniyetin diğer medeniyetlerle olan etkileşim tarihi Türk-Rus etkileşim tarihi örneğinde olduğu gibi uzun soluklu ve kuvvetli olmamıştır.

Türk ve Rus halklarının çok eski zamanlardan beri farklı coğrafyalarda dağınık hâlde yaşaması, Türk-Rus tarihini inceleyen bilim adamlarının saptamalarını zorlaştırıyor. Bu nedenden dolayı, Türk-Rus ilişkiler tarihine baktığımız zaman, ilişkilerin başlama yerine ve tarihine açıklık getiren tam anlamıyla kabul gören ortak bir görüş bulamıyoruz. Bu konuda Türk ve Rus tarihçiler tam bir uzlaşma içinde değiller. Ancak herkesin uzlaştığı bir nokta var ki, "Türk tarihini Ruslar'sız, Rus tarihini de Türkler'siz anlatmak hiçbir anlam ifade etmemektedir." Özellikle kavram Avrasya olunca bu iki milletin altını çizerek vurgulamak kavramı anlamsız laflardan kurtaran gerçek bir Avrasya tanımına yardımcı olur.

“Avrasya” kavramı da aynı Türk-Rus ilişkileri tarihin de olduğu gibi kesin ve ortak kabul gören bir tanıma sahip değildir. Kavram dünyada coğrafi tanımlaması en zor olan kavramlardan biridir. Bu zorluk, kavramın kendisinden çok, kavramı tartışan bilim adamları, yazarlar, siyasetçiler ve diğer uzmanların her birine göre farklı bir anlam ifade etmesinden kaynaklanmaktadır.

Çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde kavram Asya ve Avrupa kıtalarının tek bir kıta olarak tanımlanması şeklinde çıkıyor. Siyasi bir konum olarak Avrasya, gerçekten de Lizbon’da başlayıp, Vladivostok’a Oslo’dan başlayıp Singapur’a uzanan bir toprak parçası mıdır? “Avrasya” kavramını ilk dile getiren, Halford John Mackinder kavramı her ne kadar iki kıta bağlamında coğrafi olarak görse de geçen yıllar Mackinder’in tanımını biraz değiştiriyor, küresel dünyada kavramların artık dağ, göl, nehir gibi coğrafi sınırlara göre değil, jeopolitik ve siyasi etkenlere göre yazıldığını gösteriyordu.

Rusya’da Avrasyacılık fikrinin önemli simalarından Aleksandr Dugin ve bazı fikir adamlarının Türkiye yerine Japonya ve Almanyalı bir Avrasya fikrini öne sürmesi aslında Türkler’i pek bağlamasa da, yine de devletler arası siyasette, safların belirlenmesi açısından önemlidir, öyle değerlendirilmelidir. Dugin’in Rusya’da Avrasyacılık konusunda önemli bir ideolog olduğu ve kimi görüşlerinin Putin’i oldukça fazla etkilediği de bilinmektedir. Ancak hatırlanması gereken, hiç şüphesiz Avrasya konusunda ilk akla gelen iki ülke hem coğrafi hem de siyasi konumlarıyla Türkiye ve Rusya’dır. Biraz daha açmak gerekirse, *Avrasya, Türkler, Ruslar –ve kısmen İranlılar– olarak ayrılan ve Uzakdoğu’da başlayan mücadeleleri Doğu Avrupa’ya kadar uzanan milletlerin, tarihten bu yana kurdukları medeniyetlerin, sahip oldukları coğrafi konumların, farklı değerlerin ortak coğrafyada kesişmesi ve bunun coğrafi bir ad olarak tanımlanmasıdır.*

Günümüzdeki konumlarıyla yarı Asyalı, yarı Avrupalı Türkler ve Ruslar, hem kavramın ortaya çıkmasına neden olmuşlar hem de yaptıkları kültürel ve sosyal etkiyle başta kendilerinde olmak üzere Avrasya’ya komşu olan bütün toplumlarda önemli etkiler bırakmışlardır.

Bizde “Türk-Rus teması” deyince akla 1497 tarihi gelse de, ilk Türk-Rus temaslarının Avarlar ve Slav kabileleri arasında olduğunu düşünürsek, yaklaşık 1300 senelik aralıksız süregelen bir etkileşim tarihinden bahsetmek mümkündür. 1300 senedir, bölgesindeki önemini yitirmeden birbirini dikkatle takip eden iki devletin günümüzde de temkinli bir politika izlediğini söyleyebiliriz.

1497 Öncesi Türk ve Rus İlişkileri

Türkler ve Ruslar’ın tarihte ilk defa nerede karşılaştıkları kesin olarak belli değildir. Ancak yaygın görüşe göre, Türk ve Slav kabileleri, miladı takip eden yüzyıllarda Slavlar’ın Dinyeper Irmağının güneyine Türkler’in ise göçlerle beraber Karadeniz’in kuzeyine ulaşmasıyla ilk temaslarını sağlamışlardır.

Özellikle Kavimler Göçü Doğu Avrupa'ya ilk ulaşan Türk toplulukları ve Slav Topluluklarının ciddi olarak karşılaşmasına neden olmuştur. 6. ve 7. yüzyıllarda siyasi ve etnik bütünlüğünü yavaş yavaş sağlamaya çalışan Slav kabileleriyle ilk temas kuran Türk toplulukları Avarlar ve daha sonra Hazarlar'dır. Avarlar'ın Avrupa'ya yerleşip Pannonya (bugün Avusturya, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya, Slovakya ve Bosna Hersek topraklarının bir kısmını kapsayan bölge) merkezli bir devlet kurmasından sonra Slavların yaşadıkları bölgeler Avar hâkimiyetine girmiştir. Slavlar üzerindeki Avar hâkimiyeti uzun yıllar devam etmiştir. Avarlar gücünü kaybettikten sonra, Slavlar Hazar Devleti hâkimiyetinde yaşamaya devam etmişlerdir. Bölgede Hazar hâkimiyeti kuvvetlice hissedilmiştir. Kiev'de "Pasınga" ("paşinga" veya "pasınga") adlı bir Hazar valisinin ve Hazarlar (Kozore) adlı bir mahalle bulunması Kiev civarındaki Hazar hâkimiyeti göstermek için önemlidir (Kurat, 1996: 6). Ayrıca, Sarkel ve diğer Hazar şehirlerinde yapılan kazılarda Hazar dönemine ait birçok eşyanın çıkarılması, dönemin Slav topluluklarının hukuki ve ekonomik anlamda Hazarlar'dan etkilenecek birtakım kurallar uygulaması, Hazarlar'ın Slav coğrafyası üzerindeki etkilerini göstermektedir.

İdil ile Kama nehirlerinin birleştikleri sahada 6. yüzyıl sonunda itibaren bir devlet kurmuş olan Bulgar Türkleri ile Doğu Slavları arasındaki temas, mesafe uzaklığından dolayı oldukça geç başlamıştır (Kurat, 1999: 7). Bulgar Türkleri de henüz siyasi birliğini sağlayamamış olan Rus halkları üzerinde derin etki bırakmışlar, Rus devletinin ekonomik, kültürel ve sosyal konularda gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Peçenekler de Rus halkları ile etkileşim içinde olan ilk Türk topluluklarından. 9. yüzyılın sonlarına doğru, Kiev Rusyası'nın komşusu olan Peçenekler yaklaşık 150 sene Rus halkları ile komşu olmuşlar onlardan etkilenmişler, onları etkilemişlerdir. Peçeneklerin bu konumu o dönemde Ruslar'ın güneye inmelerine engel olmuştur.

Peçeneklerden sonra ise Ruslar'la doğrudan etkileşime giren bir başka Türk kavmi ise Kıpçaklar'dır. Rusların "Polovets" Bizans kaynaklarının "Kumanos", "Kumanoi" vb. adlarla adlandırdıkları Batı Kıpçakları 1055 yılından itibaren 180 yıl sürecek Rus-Kıpçak etkileşimine yol açmışlardır. Bu süreç Türk soylu halklarla, Rus soylu halkların yeni binyılın ilk dönemlerinden beri süregelen etkileşimini hızlandıran en önemli etkenlerdendir. Rus askerî yaşamında ve Rus dilinde Batı Kıpçakları'nın tesiri fazladır (Gündoğdu, 2006: 45). Aynı şekilde Rus halkları da Kıpçakların göç yollarını önemli derecede etkilemiştir. Bu dönemde Doğu Avrupa'ya akan "bozkır" göçlerine karşı bir set vazifesi görmüşler, tamamen durduramasalar da önemli değişikliklere yol açmışlardır. Daha sonraki dönemlerde Rus etkisi bazı topluluklarda dinî değişikliğe de yol açmıştır. Bazı Kuman-Kıpçak toplulukları, Ortodoksluğa geçmiştir. Cebe ve Sübütay tarafından ele geçirilip öldürülen Kuman-Kıpçak liderlerinin taşıdığı Hristiyan adlar bunun bir göstergesidir. Bunlar Konçak'ın oğlu Yuri ve Kebek'in oğlu Daniil'dir (Gündoğdu, 2006: 45). İlk dönem Türk-Rus

ilişkilerinden sonra zayıflayıp dağılan bazı Türk soylu halkaların da Ortodoksluğa geçip Slavlaştığı bilinmektedir. Bununla beraber Kuman Kıpçakları'nın Slav dillerindeki Türkçe kelimelere birçok katkı yaptığı bilinmektedir. Bugün Makedonya'daki "Kumanova" şehri de ismini Kuman Kıpçaklarından almaktadır.

Batı'ya doğru büyük bir dalgaya yol açan Moğol istilası ise artık Türkler ve Rusların birbirinden ayrılamayacağını kesinleştirir niteliktedir. Moğollar Batı'ya doğru yeni bir akın başlatırken, barındırdığı Türk unsurlar da Avrasya coğrafyasında kalıcı ve güçlü bir etki bırakmışlardır. Cengizhan'ın ölümünden sonra kurulan Türk-Moğol devletleri de Türk-Rus etkileşiminde en önemli hisselerden birine sahiptir. Cengizhan'ın ölümünden sonra kurulan Türk-Moğol devletleri bugünkü Avrasya'nın temellerini ve o güne dek sadece göçler, sınır akınları gibi coğrafi zorunluluklar nedeniyle karşılaşan Türk ve Rus halklarının etkileşimlerinin siyasi ve kültürel anlamdaki köklerini oluşturuyor. Cengiz Han'ın torunu Batuhan komutasındaki çoğunluğu Türklerden oluşan ordunun Büyük Batı seferine çıkması Rus coğrafyasını da içine alan, Altınorda Devleti'nin kurulmasına zemin hazırladı. Rus tarihçiler tarafından "Tatarskoe İgo" (Tatar Boyunduruğu) olarak adlandırılan Altınorda dönemi, Ruslar'ın üzerindeki Türk hâkimiyetinin iyice arttığı dönem olarak bilinir. Altınorda Devleti'nin Ruslar üzerindeki hâkimiyeti öylesine kuvvetliydi ki Rus knezleri knez olmadan önce hanın otağına gelip ondan "yarlık" (ferman) alırlardı. Akdes Nimet Kurat bu konuda şunları belirtiyor: "1240 ve 1430 yılları arasında 130 Rus knezin Orda'ya yani Han karargâhına gittiği biliniyor. Knezler ya da Knez adayları ziyaret esnasında ziyaret esnasında "Han'ın kudretiyle tanışma fırsatı buluyorlardı. Zaten "han" Rusça tabirle "çar" idi. Rus tarihinde çar ilk defa Altınorda Hanlarına verilen bir isimdir (Kurat, 1999: 136). Kurat'ın "çar" ismini ilk defa Altınorda hanları için kullanıldığını belirtmesine rağmen Rusların İstanbul'a "çar şehir" ya da "şehirlerin şahı" anlamına gelen "Tsargrad" demesi de ilk Slav topluluklarının da Bizans İmparatoru'na da tıpkı Sezar'a dedikleri gibi "çar" deme olasılığının bulunduğunu gösteriyor. Ancak Ruslar'ın Sezar yerine "tsar-çar" kısaltması kullandığı da göz önünde bulundurulursa, Akdes Nimet Kurat'ın "'unvan' olarak 'tsar-çar' kullanımı ilk Altınorda hanlarıyla başladı." görüşü de önemini koruyor.

Altınorda Devleti'nin, Rus halkları üzerinde etkisi olduğu gibi Ruslar'ın da Altınorda'da önemli tesirler bıraktığı bilinir. Özellikle, İslamiyet'in güçlü bir biçimde ulaşmadığı bölgelerdeki Türk nüfus Ortodoksluğun etkisi altında kalmış, Rusya'nın güçlenmesi ile yavaş yavaş Hristiyanlaşmış ve Slavlaşmıştır.

Altınorda Devleti ve Hanlıklar Dönemi Rusya tarihi için son derece önemlidir. O zaman kadar "karışıklıklar coğrafyası" olan bölge, Altınorda disiplini ile huzurlu ve sakin bir dönem geçirmiştir. Çünkü Slav kabilelerine saldırmak isteyen Batı'daki devletler için Altınorda'nın gölgesi bile yeterdi. Hana bağlı bir knezin toprağına saldırmak o devirde imkânsızdı. Bu açıdan, Altınorda Devleti, Rus kültür ve sosyal tarihinde Türk etkisinin en fazla

hissedildiği dönemdir. Rusya'daki Altınorda hâkimiyeti Kremlin'de yeni tip bir devlet idaresi ve yeni bir tip hükümdar nesli yetiştirdi (Kurat, 1999: 137). Ayrıca bu dönemde, birçok Türkçe kelime Rusçaya, birçok Rusça kelime de Türkçeye dâhil oldu.

Altınorda Devleti yıkıldıktan sonra, Moskova Knezliği ve Hanlıklar mücadelesi, daha çetin bir hâl almıştır. Rusya'nın sürekli büyüme planı birçok savaşı beraberinde getirmiştir. Kazan, Kırım, Astrahan, Nogay, Sibir gibi hanlıklarla Rus knezlerinin mücadelesi bütün Rus coğrafyasını etkileyen çok önemli etkilere yol açmıştır. Önceleri Osmanlı'ya tabi olan Kazan ve Kırım hanlıklarına vergi veren Rusya, zamanla güçlenmiş 16. yüzyılda bu topraklarda artık kendi hâkimiyetini kurmaya başlamıştır. Bu dönemdeki mücadeleler, Avrasya'nın şekillenmesindeki önemli etkenlerdendir. Ulu Muhammet zamanında, Kazan'a tabi olan, Rusya zamanla sosyal ve iktisadi alanda kalkınmış, güçlenmeye başladıkça da saldırganlaşmıştır. Ali Akış'a göre, Moskova yönetimi ve Kazan hanlığı arasında öyle bir mücadele vardı ki, Kazan hanlığı 114 yıllık ömründe 115 defa Ruslar'la muharebeye tutuşmuştur (Akış, 1963). 1452 yılında kurulan, Kasım Hanlığının da Moskova Rusya'sının gelişiminde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Gerek Batı'dan gerekse Doğu'dan gelen tehlikelere karşı birçok kez knezin yardımına koşan bu Hanlık da zamanla Ruslar'ın egemenliğine girerek tarih sahnesinden silinmiştir.

Rusların Altınorda korkusu ise, yine diğer Türk toplulukları sayesinde giderilmiştir. 1465 yılında III. Ivan'a savaş açan Altınorda Hanı Seyit Han, hiç ummadığı bir yerden darbe yemiştir ve seferin başarısızlığa uğramasına, daha da önemlisi Rusların Altınorda'dan kopmasına neden olmuştur. Seyit Han'ın ordusuna hücum eden Kırım Han'ı Hacı Giray III. Ivan'ı büyük bir tehlikeden kurtardığı gibi ilerisi için Altınorda'ya karşı planlı bir hareket tasarlamasına yol açmış, aynı zamanda Moskova knezine Altınorda'nın artık tehlike sayılamayacağını göstermiştir. Kırım Hanlığı'nın Avrasya'da Rusya lehine en önemli katkılardan biri de budur. Timur'un Altınorda'yı yıkması ise Ruslar'a "Türkistan arka bahçesi"nin kapılarını açmıştır. Yani Türk-Rus ilişkileri tarihini irdelerken de Türk-Rus savaşlarından çok Türk-Türk savaşları görüyoruz. Türklerin savaşları her zaman sıcak savaş olmasa da Ruslarla yapılan birçok sıcak savaştan çok daha etkili ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır.

Prof. Dr. İskender Gilyazov'un da belirttiği gibi "Kazan'ın, Astrahan'ın alınmasıyla beraber, Rus devletine ilk defa farklı dillerde konuşan ve farklı dinlere mensup yüz binlerce insan dâhil olmuştur. Böylece Rusya, çok milletli ve çok dinli bir devlet hüviyetine kavuşmuştur." (Gilyazov, 2002: 408).

Bu çok milletlilik ve dinlilik günümüze kadar zengin bir kültürel mirasa yol açmıştır. Bu bağlamda düşünebileceğimiz, Aziz Baseliouş adına Korkunç İvan tarafından yaptırılan Saint Basile Katedrali de sadece Moskova'nın ve Rusya'nın değil, bütün Hristiyan âleminin en ilginç yapılarından biridir. Her hâliyle Doğu üslubunu andıran kilisenin kubbeleri Türk-İslam eserlerini anımsatır (Özdek, 1983: 369).

1497'den 1917'ye kadar olan Sosyal ve Kültürel Etkileşimler

Osmanlı-Rus ilişkileri de Türk-Rus etkileşiminin en önemli safhalarından birinin oluşturur. İlk Osmanlı-Rus Münasebetleri Rus tüccarların Kırım, Azak gibi şehirlerde ticari faaliyetleri ile başlar. Siyasi anlamda ilk münasebetler ise Kırım hanları aracılığı ile kurulur. Bunun nedeni Osmanlıların hâlâ Moskova'yı önemli bir devlet olarak görmemesi şeklinde açıklanabilir. 15. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı kaynaklarında Moskova Knezliği adının geçmemesi bile İstanbul'da Ruslara olan ilgisizliği gösterir (Kurat, 1999: 119).

İlk Osmanlı-Rus ilişkilerinin tarihi 1492 yılındaki ticari faaliyetlerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle kurulduğu bilinse de diplomatik ilişkiler 1497 yılında İstanbul'a Rus elçisinin gelmesiyle başlar. Zamanla sıklaşıp, olumsuzlaşan münasebetler 1917 yılına kadar devam etmiş, her iki devlette de yönetim değişikliği oluncaya kadar, hatta olduktan sonra bile birbirlerine tereddütle bakmaya başlamışlardır.

IV. İvan, devletin iktisadi durumunu düzeltince, kuvvetli bir ordu yapılanmasına gitti. Osmanlı'daki Tımar sistemine benzeyen bir sistem Rusya'da görülmeye başladı. Ayrıca, devrin en kuvvetli ve ateşli silahlarına sahip Osmanlı örnek alınarak birtakım teknik çalışmalar yapıldı. Bütün bu çalışmalar Rusları iktisadi, askerî ve sosyal alanda güçlendirdi. Rusya zamanla Osmanlı'ya kafa tutacak hâle geldi.

Kazan'ın 1552 yılında Korkunç İvan tarafından alınmasından sonra, Ruslar hemen hemen bütün gelişmelerini Türk ve Müslüman halklar aleyhinde gerçekleştirmiştir. (Karasar, 2006: 19). Bir önceki bölümde değinilen, Slavlaşan Türk boyları, Rus yönetiminde önemli mevkilere gelmişlerdir. Hatta bazı tarihçilere göre, Korkunç İvan da Slavlaşan Altınorda boylarından bir aileye mensuptur. Rus sosyal hayatında bu örnekleri oldukça sık görmek mümkündür.

17. yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen olaylar, Ruslar'ın artık güçlü bir devlet olduğunu kabullenmek için önemlidir. IV. Mehmet'e Çar Aleksey'den gelen tehdit dolu mektup, ilk Osmanlı-Rus sıcak teması olan Çihrin seferi ve Rusya'nın kutsal ittifaka girmesi, artık Osmanlıların ve Ruslar'ın birbirinin düşmanı olduğunu vurguluyordu. Ruslar'ın belli bir güce ulaşması, Çar Nikolay'ın İstanbul'daki elçisi Boutenieff'in şu sözleriyle amacını belli ediyor: "Rusya'nın İstanbul'daki rolü zannedildiğinden çok daha basit, bu rol, Osmanlı'nın daima en büyük dostu ve daima en büyük düşmanı olmak" (Burçak, 1946:7-11).

Osmanlıların ve Rus devletinin tarihî gelişim süreci de bazı yönlerden birbirlerine benzemektedir. Osmanlılar Batı'daki Hristiyan halklara karşı savaşırken, Ruslar da Doğu'daki Müslüman halklara karşı bir yayılım politikası izlemiştir. İki devlet de dinî kimliği, olabildiğince fazla kullanmaya çalışmıştır. Osmanlılar özellikle halifelik kendilerine geçmesiyle, Müslüman dünyanın tek lideri konumunu korumak isterken, Rusya da III. Roma olma ülküsünü açıkça

belli etmiştir. “Batı’nın ezilen Hristiyanlarının Doğu’da bir koruyucusu olması düşüncesi” Rus dinî siyasetinin temel taşlarından biridir.

Rusya’da Müslüman azınlık, Osmanlı’da gayrimüslim azınlık sayısının hatırı sayılır derecede fazla olması, iki halkın devlet politikalarını etkilemiştir. Ancak Osmanlı’nın daha hoşgörülü tavrına karşılık, Rusya çoğu zaman sert ve baskıcı olmuştur. Siyasi gönül alma hareketleri hariç, her türlü zorlukla karşılaşan Rusya Müslümanlarının konumuyla, Osmanlı gayrimüslimlerinin konumu birbirinden çok farklıdır.

Her iki tarafta da Batılılaşmak ile Batılılaşmamak fikirleri benzer şekillerde tartışılmıştır. Ruslar’la Türklerin en ortak yönlerinden biri de budur. Ne tam Asyalılık, ne de tam Avrupalılık. Dostoyevski’nin “Puşkin Üzerine Konuşmalar” da Batıcılara atfettiği şu sözleri çok anlamlıdır: “Halka geçmişini inkâr ettireceğiz, bizim zorumuzla bu halk geçmişine lanet okuyacak, Avrupa ile Avrupa hayatının inceliği ile kültürüyle Avrupa’nın gelenekleri, giyim kuşamı, içkileri, danslarıyla başını döndüreceğiz. Kısacası bu halk, ayağındaki çarıktan, içtiği kvastan, eski şarkılarından utanacak, yerin dibine geçecek.” (Dostoyevski, 1987: 26) Dostoyevski’nin bir asır evvel söylediği bu sözler, günümüz Türkiye’si için de hâlâ geçerlidir.

Osmanlı ve Rus Devleti’nin birçok yönden etkileşim içinde oldukları ve birbirine benzedikleri belirtildi. Bu iki devletin yıkılma daha doğrusu rejim değiştirme süreçleri de birbirine çok benzemektedir. I. Dünya Savaşı’ndan sonra, yeni rejimlere sahip olan Türk ve Rus halklarının kaderi, bu sefer bambaşka bir dünyada tekrar keşiliyordu: kimi için özgürlük, kimi için hapis, kimi için cennet, kimi için de cehennem olan SSCB’de...

Rusya’da Türklük Bilimi

Rusya’da Doğu bilimi ve özellikle Türklük ile ilgili çalışmalar siyasi kaygılar nedeniyle olmuştur. Ancak, bu Türk halklarının daha iyi tanınması için bir vesile olmuştur. Mesela Alman asıllı Rus doğu bilimcisi olan W. Radlof “**Türk Halk Edebiyatı Numuneleri**” adıyla on ciltlik Türk folklorunun kaynak eserlerinden birini yazmıştır (Kurat, 1999:457).

Yadrintsev, **Orhun Yazıtlarından Bilge Kağan ve Kültigin Kitabelerini** bularak Türklük bilimine önemli bir katkı sağlamıştır. Yine Katanov, Bartold (İstanbul Üniversitesi’nde de ders vermiştir), Smirnov gibi bilim adamları da bu alanda çalışmışlardır.

Edebiyata gelince, yine birçok ismin Türklükle alakası olduğu unutulmamalıdır. Puşkin’den Lermontov’a birçok isim eserlerinde belirgin bir biçimde Türk imgesi kullanmışlardır. Lermontov bir Türk masalı olan “Âşık Garip”i birçok Türkçe kelime kullanarak yazmıştır. Aynı şekilde, Puşkin’in “Bahçesaray Çeşmesi” de akla gelen ilk eserlerdendir. Ayrıca, Jukovski’nin anne tarafından Türk kökenli olması da Türk-Rus tarihindeki sayısız örnekten sadece biridir. Baskakov’a göre 300 önemli Rus ailesinin Türk menşeli soyadlar

taşıması Türk-Rus ilişkilerinde ilginç bir boyutu daha gözler önüne seriyor. Rus devlet tarihinin yazarı Karamzin'in soyadının da Türkçe kökenli olması bu ayrıntılardandır.

1917 Sonrası Dönem

İkili ilişkilerde en sıkıntılı dönem olarak Sovyet Dönemi gösterilebilir. İlk başlarda Batı emperyalizmine karşı oldukça uyumlu birer “müttefik” olan Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Rusya, daha sonraları gerginleşen ilişkileri uzun bir süre düzeltememişlerdir. Yıkılma süreçleri koşut giden iki devlet, yeniden kurulma döneminde de bu koşutluğu bozmamışlardır. Başkentlerin Petersburg'dan ve İstanbul'dan Moskova ve Ankara'ya taşınması bile birbirine paralel bir tesadüf olarak gösterilebilir. Bu koşutluk birçok alanda gündeme yeni politikalar gelmesini sağlamıştır.

Rus imparatorluğu gittikten sonra yine benzer çok nüfuslu yapıya sahip Sovyet devleti gelmiştir. Sovyetler Birliği, Rusya'nın yayılcı politikalarını durdurma konusunda herhangi bir adım atmamış, çoğu kez Çarlık icraatlarına devam etmiştir. Olivier Roy'un sözleriyle bu devamlılığı ifade edecek olursak: *“Çarlık dönemi ve Sovyet politikaları arasındaki süreklilik (Rusya'ya sıcağın denizlere bir çıkış bulma görevi verdiği söylenen Büyük Petro'nun vasiyeti söylencesinin gösterdiği gibi) stratejik hedeflerde yoğunlaşmaktadır. Ruslar'ın egemenliği altındaki çok-ethnik bir imparatorluğun varlığını sürdürebilmesine olanak sağlayan ideolojik ve kavramsal araçların geliştirilmesinde de bu süreklilik aynı şekilde önemlidir (Roy, 2000: 89).*

Sovyetler Birliği ve Türkiye ilişkileri özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra önemli derecede yara almıştır. Bu olumsuzluklarda en önemli etkenlerden biri, Sovyet ideolojisinin temel yapısıdır. Sovyet ideolojisinin gelişme biçiminde kişilerin oynadıkları roller çok iyi bilinir. “Stalincilik” ile “Kruşçevcilik” ya da “Kruşçevcilik” ile “Brejnevçilik” arasında yapılan bir karşılaştırma, bu durumu açıkça ortaya koyabilecek niteliktedir (Gönlübol, 2000: 218).

Stalin'in Türkiye politikası, ikili ilişkileri kopma noktasına getirmiş ve Soğuk savaşın sonuna kadar devletler arası ilişkiler düzelmemiştir. Ancak, halklar arası etkileşimler yine devam etmiştir.

Çarlık rejiminde olduğu gibi Sovyetler Birliği'nin içinde de Türkler –ki çoğu Müslüman'dır– önemli bir nüfusa sahiptiler. Şiirden resme, siyasetten müziğe kadar, Sovyetler'de her alanda Türk etkisini görmek mümkündür. Sovyet edebiyatının oluşumuna büyük katkı sağlayan Türk soylu yazarlar vardır. Dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov, Sovyet edebiyatı denilince akla birçok Rus yazardan da önce gelen bir isimdir. O hiç şüphesiz Sovyetlerin dış dünyada yankılanan ender seslerinden biridir.

Yine müziğe yeni bir soluk vermesiyle kimi zaman, Glinka'nın Rus müziğine olan katkısını anımsatan Azerbaycanlı Üzeyir Hacıbeyli de Sovyetlerdeki en önemli müzik adamlarından biriydi. Onun birçok operası

çeşitli zamanlarda Rus salonlarında gösterildi. Stalin'in de izleyip ayakta alkışladığı "Köroğlu" operası Sovyetlerdeki Türkler için önemli olaylardan biridir. Bunların yanında, Sovyetler'de hiç şüphesiz siyasi duruşunun da etkisiyle Nazım Hikmet en sevilen Türk şairiydi. Onun "Garip" adlı piyesi, Yermolova Tiyatrosu'nda 20 yıl boyunca sahnelendi ve 700 kez oynandı (Uturgauri, 2005: 107). Yine bu dönemde Rus okuyucusu, Reşat Nuri, Yaşar Kemal gibi yazarlarla ve siyasi görüşlerinden dolayı Rusya tarafından hoş karşılanan bazı Türk şairlerle de tanışma fırsatı buldu.

Rus edebiyatı Türkiye'de en çok okunan en çok tanınan edebiyatlardan biridir. Bugün bütün dünyada olduğu gibi Tolstoy'u, Dostoyevski'yi, Gogol'u, Gorki'yi bilmeyen en azından duymayan Türk yoktur. Rus yazarları daima çok okunan yazarlardan olmuştur.

Sanatın diğer alanlarında da birtakım münasebetlerden olmuştur. 1934 yılının Mart ayında "d" grubu sanatçılarının yapıtlarını çok beğenen "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" filminin yönetmeni Jutkeviç, yapıtların Moskova ve Leningrad'da da sergilenmesini sağlamıştır (İrepoğlu, 2005: 57). Yine bu dönemde 13 Rus sanatçısı konser için İzmir'e davet edilmiş, Atatürk ve İnönü tarafından misafir edilmişlerdir. Bu ziyaret esnasında, kafile çok iyi ağırlanmış, güzel günler geçirmeleri için her türlü tedbir alınmıştır. İzmir Valisi Kazım Dirik tarafından, Başbakanlığa yazılan mektupta, sanatçılara hediye verilmesi önerilmiştir. Bu öneri uygun görülmüş, Atatürk'ün emriyle sanatçılara Türkiye'yi ve Ege'yi anımsatan hediyeler verilmiştir (Öksüz, 2005: 312). Sovyetler Birliği Devlet Başkanı V. İ. Lenin'in Atatürk'e hediye olarak gönderdiği Vereşagin tablosu da bu döneme ait önemli örneklerdendir. Eser çoğu Rus kaynaklarında "Dervişin Mezarı Başında" ya da "Evliyanın Mezarı Başında" olarak anılmaktadır. Oysa bu eserde tasvir edilen mezar Emir Timur'un mezarıdır. Resmin adı ise "Timur'un Mezarı Başında"dır. Lenin, Türkistan Emirlerinin, Timur'un mezarını ziyaret etmelerinin konu edildiği çalışmayı Türkiye Cumhuriyeti'ne hediye etmekle Sovyetler ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluğu geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmanın psikolojik tesiri ve önemi de göz önüne alındığında, eserin Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin önemli yapıtlarından biri olduğu düşünülebilir (Başbuğ, 2007: 57) Sonbahar 1934'te Jutkeviç'in daveti üzerine ressam Abidin Dino'nun Rusya'ya gittiği, sinema ve güzel sanat alanlarında çalışmalar, incelemeler yaptığı da bilinmektedir. Ayrıca 1933 yılında Moskova'da Cumhuriyet'in 10. yılı münasebetiyle Türk Kurtuluş Savaşı tablolarından oluşan bir sergi açılmıştır. Tacibayev'e göre, "1934-37 arası Türk ve Rus sanatçıların sergileri iki ülkede de sergilenmiştir. İlk sergi Ankara'da, aralarında Brodskiy, Petrov-Vodkim, Kuprin, Deynik, Gerasimov, Vilyams, Muhina, Çaykova gibi sanatçıların da bulunduğu Sovyet Rusya'dan gelen 47 ressam, 29 heykeltıraşla açılmıştır. Buna karşılık Moskova'da açılan sergiye katılan Türk ressamlar üç gruptan oluşmuştur:

1. Güzel Sanatlar Birliği
2. Müstakiller
3. “d” grubu.

Güzel Sanatlar Birliđinden Namık İsmail, Şevket, Fihama, Hikmet, Vecih, Sami, Nazmi Ziya, Bursalı Şefik, Ali Avni, Fahri ve İbrahim Çallı gibi ressamlar; Müstakillerden Hamid, Mahmut, Zeki, Cevad, “d” grubundan Bedri Rahmi, Turgut, Elif Naci vardı.”... Çallı’nın Atatürk Portresi, “Topçular”, “Kuvayı Milliye”, “İsmail Kemal’in “Yakarış”, “Son Gülle” ve “Ankara Kalesi”, Halil İbrahim’in “Kadın Cephede”, Ali Avni’nin “Silah Arkadaşları”, “Savaş Hattında” önemli eserlerden bazılarıdır. Özellikle Sami, Ruslar tarafından en kuvvetli askerî ressam olarak tanınmıştır. ...İbrahim Çallı’nın “Çıplak Kadın” tablosu için, I. Grabar: “Cilde bu rengi verebilmek için insanın Allah tarafından ressam olarak yaratılması lazımdır.”¹ demiştir (Tacibayev, 2002:216-217).

Erol Akyavaş’ın Leningrad’da Kültür Bakanlığı desteği ile açtığı sergi ve Sovyet döneminin son yıllarında Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti’nde “Türk Resminden Bir Kesit” sergilerinin düzenlenmesi de Sovyet döneminin önemli etkinliklerdendir.

2000’li Yıllar

Türk-Rus ilişkileri Hükümetler düzeyinde 2000’li yıllarda diğer yıllara oranla daha olumlu bir seyir izledi. Birçok alanda iş birliği protokolleri imzalandı. Bu dönemde de ikili ilişkilerdeki muhtemel sorunlar 90’lı yıllardakilerle benzer sorunlardı. Türk tarafında olumsuz etki yaratan ilk akla gelen örnekler, doğalgaz fiyat artışları, Bakü-Ceyhan boru hattına misilleme Burgaz-Dedeağaç Boru hattı, sözde Ermeni soykırımı iddialarının Duma’ya gelmesi, sebze ve meyve ihracatında zaman zaman yaşanan sıkıntılar, Rusya Devlet Başkanı Putin’in bazı çıkışları, Rusya’nın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde yer yer Sovyet dönemini anımsatan politikalar yürütmesi, Türk-Rus ilişkilerinde Türk tarafının olumsuz karşıladığı olaylar olarak düşünülebilir. Öte yandan Türk ve Azerbaycan Hükümetlerinin Ermenistan’a yönelik tutumlarının Rusya’nın hoşuna gidecek düzeye gelmemesi, Rusya-Gürcü gerginliğinde Türkiye’nin Rusya açısından “net” bir tavır almaması, Bakü-Ceyhan boru hattı, enerji politikalarında Türkiye’nin jeopolitik konumunun “Batı” tarafından fazlaca ön plana çıkartılması ve bunun Rusya’ya karşı bir silah olarak kullanılması ve buna benzer nedenler de Rusya’nın olumsuz karşıladığı durumlara örnek olabilir. Tabi ki çok uzun yıllardan beri süregelen ama son yıllarda ikili ilişkilerde yüksek sesle gündeme

¹ Tacibayev, Şevket Dağ, Feyhaman Duran, Hikmet Onat, Vecih Bereketođlu, Sami Yetik, Nazmi Ziya Güran, Şefik Bursalı, Ali Avni Çelebi, Fahri Kaptan, Müstakillerden Hamit Görele, Mahmut Cuda, Zeki Kocamemi, Cevad Dereli, “d Grubu”ndan Bedri Rahmi Eyübođlu, Turgut Zaim, Elif Naci gibi bilinen ressamları kastetmektedir (Y. N.).

getirilmeyen Türkiye'nin terör sorunu, Rusya'nın Çeçenistan sorunu da önemli noktalardan biridir. Bu, iki devlet tarafından son yıllarda dile getirilmese de, iki tarafı da güvensizliğe iten önemli sorunlardan biridir.

Putin döneminde birçok alanda istikrarı yakalamış görünen Rusya'nın (yıl sonundaki seçimlerde Putin'in desteklediği partinin seçimlerden ezici bir çoğunlukla galip çıkacağı beklentisi bu yoruma sebep olmuştur) Avrasya coğrafyasındaki en önemli ülkelerden biri olan Türkiye ile ve bölgenin diğer Müslüman ülkeleriyle sıkı ilişkiler kurmak istemesi de, tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu dünya düzenine geçme yolundaki çabalarına bir örnektir. Özellikle Putin'in zaman zaman Rusya'nın Müslüman yapısına vurgu yapması, İKÖ (İslam Konferansı Örgütü)'ye üyeliğe ilgisinin olması, Rusya azınlıklarına II. Yekaterina dönemini anımsatan bazı "jestler" yapması Rusya'nın gelecek politikaları hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedir. *Son olarak, Rusya'nın İKÖ'ye gözlemci sıfatıyla katılması 2005 yılındaki toplantıda gerçekleşti. Öncelikle Kıbrıs, Filistin-İsrail ve Kudüs, Irak, Afganistan, Keşmir, Azerbaycan ve Sudan coğrafyasındaki gelişmelerin gözden geçirildiği toplantıda yeniden inşa sürecinde olan Irak, Filistin ve Afganistan desteklenmiş, İran'ın nükleer enerji kullanımı "barışçıl amaç" şartıyla kabul görmüştü. Japonya, Kore, Çin ve Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilere önem verileceğinin açıklandığı sonuç bildirgesinde, Türkiye'nin de desteklediği Rusya'nın İKÖ'ye "gözlemci üye" olarak kabul edilmesi önemli bir gelişmedir (Yavuz, 2006: 4).*

Bütün bu açılımlar bize, Avrasya'da güç dengelerinin yeniden çıkar çatışma alanları yarattığını ve bu durumun "beklenilmedik" gelişmelere gebe olduğunu gösteriyor. Putin'in Türkiye'yi resmen ziyaret eden ilk Rus devlet başkanı olması, Rusya Başbakanı Mikhail Kasyanov'un Ekim 2000'deki Türkiye ziyareti (birçok siyaset bilimci tarafından doğalgaz yarışlarında Rusya'nın öne geçmesindeki virajlardan biri olarak kabul edilir) Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Meclis Başkanı Bülent Arınç, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya'da temaslarda bulunması ikili ilişkiler açısından son dönemde dikkat çeken olaylar olarak gösterilebilir. Ancak yine de Avrasya'daki sorunların aşılabilmesi için daha gayretli çabalar gerektiği açıktır. 2008'in mart ayında görevi bırakacak olan Putin'in görev süresi boyunca yaklaşık 190 dış ziyarete çıkması göz önünde bulundurulursa, bu ziyaretlerden sadece birinin Türkiye'ye olması düşündürücüdür. Yaklaşık sekiz yıl boyunca beş kıtada 64 ülke gezen Putin'in dış ziyaretlerinde ilk sıraları eski Sovyet ülkeleri almış, onları Almanya, Çin ve Hindistan izlemiştir. Bu, Rusya'nın gelecek politikalarında bir bakıma yol haritasıdır.

Putin'in iktidarı 2026 yılına kadar elinde tutacağı da son dönemde akla gelen iddialardan biridir. Buna göre, mayısta koltuğu Dimitri Medvedev'e devredecek olan Putin, 2012'de tekrar koltuğa geçecek ve yedi yıla çıkarılan süre ile iki kez seçilmesi durumunda 2026 yılına kadar iktidarda kalacak. Üzerinde

konusulması için oldukça erken olmasına rağmen, bu ihtimal, Türk-Rus ilişkilerinin de geleceği için üzerinde durmaya değer noktalardan biridir.

2007’de Türkiye’de “Rus Yılı”, 2008’de de Rusya’da “Türk Yılı” ilan edilmesi halklar ve Hükümetler düzeyinde olumlu birtakım gelişmelere yol açabilecek bir adımdır. Orhan Pamuk’un Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanmasıyla, Rusya’da bu yazara ilgi artmıştır. Ancak Sovyet dönemi de dâhil olmak üzere, Reşat Nuri Güntekin en bilinen ve okunan Türk yazarıdır. Özellikle “**Çalığışu**” Rusça olarak ilk yayımlandığı tarihten bu yana, Rusya’da en sevilen yabancı kitaplardan biridir. Bunda, Sovyet yönetimindeki Türk halklar önemli bir etken olsa da, Orhan Pamuk’un tarzını oldukça “karmaşık” bulan Rus okuyucusu, basın-yayın organlarının beklentilerinin aksine, Çalığışu’na bu unvanı vermiştir. Bu konu hakkında Prof. Dr. S. N. Uturgauri şöyle demektedir: “Yıllar sonra **Çalığışu** filminin televizyonda gösterildiği saatlerde, Rus şehirlerinin sokaklarındaki insan sayısı hissedilir biçimde azalıyordu. Reşat Nuri’nin romanı Türk edebiyatına ilgi ve güven uyandırdı. Türk edebiyatı popüler oldu, okunmaya başladı ve edebiyat kanalıyla yeni Türkiye’nin öğrenilme süreci başladı” (Uturgauri, 2003: 106).

Yine dünya müzik piyasalarının yakından tanıdığı pop şarkıcısı Tarkan’da, Rusya’da en sevilen şarkıcılardan biridir. Küreselleşmeyle bağlantılı olarak, popüler kültürün kültürlerarası bilinirlikte “ön planda” yer alması, Rus halkında da Türk şarkıcılara ilgiyi artırmıştır. Türkiye’nin yurtdışında en tanınan şarkıcısı olan Tarkan, “Eurovision” yarışmasıyla Sertab Erener ve yine son dönemlerde önemli ivme kazanan Mustafa Sandal akla gelen ilk isimlerdendir.

Osmanlı’nın son döneminde çevrilen eserlerle Rus edebiyatının Türkiye’de, Avrupa’da olduğu kadar, hatta belki de daha fazla ilgi gördüğünü söylemek ve çevrilen bu edebiyat yapıtlarının Türk okuyucularının Rusya’nın kültür ve sanat değerleriyle tanışmasına önemli katkı sağladığı çıkarımını yapmak mümkündür. (Olca, 2005: 53) Ancak, çeviri alanında en önemli gelişmeler cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. “Yevgeni Onegin”in Türkçesi’ni okuyamayan Türk okuyucusu yaklaşık 170 yıl sonra Yevgeni Onegin’i Türkçe olarak Türkiye’de okuma fırsatı bulmuştur. Türkiye’de dememizin sebebi, Onegin’in ilk olarak Samed Vurgun tarafından Azerbaycan’da 1937 yılında, “*Axıtdım alnımın inci tərini/Yanmadım ömrümün iki ilinə/Rusiya şeirin şah əsərini/Çevirdim ilk dəfə Türkün dilinə*” diyerek Türkçeye çevrilmesinden dolayıdır. Kaşaubiy Miziev-Ahmet Necdet ve Azer Yaran, iki farklı yayınevinden yaklaşık birer ay arayla çıkan Yevgeni Onegin çevirileriyle Puşkin’in bu ölümsüz eserini Türk okuyucusuyla buluşturmuştur. Yine bu dönemde Ataol Behramoğlu, İlber Ortaylı gibi isimler iki halk arasındaki kültürel alışverişe buldukları katkıdan dolayı Moskova’ya davet edilmiş, Rus Hükümet yetkilileri tarafından ağırlandırılmıştır. Aynı şekilde Rusya’dan gelen konuklar da, Türkiye’de ağırlandırılmış, kendilerine şükran plaketleri sunulmuştur. Türkiye’de üniversitelerde Rus Dili ve Edebiyatı bölümleri açılmıştır. Kayseri, Erzurum, Konya gibi Anadolu şehirlerindeki bölümlerin yanı sıra, Kars’ta,

Kafkas Üniversitesi'nde Prof. Dr. Hacali Necefoğlu, Doç. Dr. Hurşit İsayev, Doç. Dr. Naile Handan, Doç. Dr. İzzet Efendiyev, Okt. Bahar Güneş'in çalışmaları bu alandaki önemli gayretlerdendir.

Kısa adı GESAM olan Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği ve birlik içindeki bazı ressamlar da Rusya'dan birçok sanatçı davet etmiş, önemli karma sergiler düzenlemiştir. Özellikle Tataristan Federasyonu'ndan gelen ressamların Elazığ'dan, Isparta'ya, Ankara'dan Konya'ya, Bursa'dan İstanbul'a kadar birçok farklı şehirde resim sergileri açması önemli etkinlikler arasındadır. Buna karşılık, Türkiye'den giden ressamların, Moskova, Kazan gibi şehirlerde sergiler açması da kayda değer örneklerdir.

Resim alanında bir başka önemli örnek ise ressam Ayvazovski'nin bir eseridir. İstanbul'a gelerek birçok çalışmaya imza atan Rus ressam Ayvazovski'nin "Kırım Sahillerinde Yelkenli Mavna" adlı tablosu Türkiye'de müzayede ile satılan en pahalı ikinci tablo olmuştur. Bu, Rus resim sanatının Türkiye'deki yankısı açısından önemlidir.

İkili ilişkilerde olumlu gelişmeler arzulayanların somut adımlar atarak toplanılmasına vesile olduğu "Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya" toplantıları da 2000'li yılların başında gerçekleşen önemli etkinliklerdendir. Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Toplum, Ekonomi, Siyaset Araştırma Merkezi'nin (TESAR) iş birliği ile Moskova'da Nisan 2001'de toplanan sempozyuma aralarında Mihail Meyer, Natalya Ulçenko, Valeri Egorov, Murat Belge, Gülten Kazgan gibi isimlerin de bulunduğu yaklaşık 20 bilim insanı katılmıştır. Bir sonraki toplantının Nisan 2002'de İstanbul'da yapılması da bu toplantı da kararlaştırılmıştır. Bazı katılımcıların olaya sadece Rusya tarafından bakması toplantının verimliliği konusunda bazı endişeler yaratsa da, önemli olan tarafların bir araya gelmesi ve bilimlik bir toplantıda görüşlerini serbestçe dile getirmesidir.

SONUÇ

Mihail Meyer'in de dile getirdiği gibi "ne zaman Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin bugünkü durumundan ya da ilişkilerin 21. yüzyıldaki yakın perspektiflerinden söz açılrsa, uzmanlar aralarında önceden sözbirliği etmişçesine iki noktaya dikkat çekiyorlar: Birincisi, her iki ülkenin tarihi kaderinin birlikteliği ve benzerliği, buna bağlı olarak ortak çıkarların mevcudiyeti, ikincisi ise karşılıklı güvensizlik temelinde oluşmuş ve her iki toplumda da iyi komşuluk kurma olanaklarını sınırlayan köklü klişelerin muhafaza edilmesi (Meyer, 2005: 3).

Avrasya'daki mücadele iki devletin de politikalarına şekil vermektedir. "Avrasya" kavramının tartışıldığından bahsettiğimizde, siyasetin daha tanımdan itibaren devreye girdiğini görüyoruz. Özellikle bazı Rus kaynaklarında Turgut Özal, Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş gibi liderlerin "Avrasya'ya bakış açısı", "Pan-Türkçü" bazı atılımlar içerdiği iddiasıyla endişe verici olarak

değerlendirilmiştir. Aynı kaynaklar “Dilde, Fikirde, İş’te Birlik” sloganıyla hareket edilmesinin liderlerin güvenilirliğine darbe vuracağını belirtmişlerdir. Ancak, Rusya açısından baktığımızda da Türk tarafının hoşuna gitmeyen bazı adımlar atıldığı –bundan kasıt millî kimliklerin eritilmesini amaçlayan emperyalist söylemler– bilinmektedir. Dugin’in şu sözleriyle bunu daha iyi anlayabiliriz: “*Günümüzde Avrasya topraklarının, “Tarihin eksenini” olarak Rusya’nın himayesinde yeniden birleştirilmesinin belli zorlukları vardır. Ancak bunlar, “İmparatorluğun toparlanmasının” derhal başlamaması hâlinde, kaçınılmaz olarak maruz kalınacak felaketler yanında oldukça önemsizdir.*” (Dugin, 2003: 11). Özal, Demirel ve Türkeş’in yaklaşımını eleştiren Rus aydınları, Nikita Kruşçev’in “Herkes Rusça konuşmaya başladığı anda, komünizm yerleşmiş olacaktır” sözüne ya da Yeltsin’in Tataristan’a yönelik “Yutabildiğiniz kadar egemenlik alın” sözlerine de aynı tepkiyi göstermişler midir? Dugin gibi “imparatorluğa” özlem duyan Rus aydınları için bunu söylemek oldukça güçtür. Elbette ki yer altı zenginliklerinin Rusya ekonomisine yapacağı katkı bile önemli bir sebeptir. Rus devrimi yaklaşırken Rusya’nın petrol ihtiyacının yüzde doksan beşini Bakü yatakları sağlıyordu (Lewis, 2006:442). Günümüzde de Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerin Rusya’nın enerji alanındaki tekeline kırarak yegane güce sahip olduğu biliniyor. “Turkic Republics” yerine “Turkish Republics” ifadelerini kullanan bir Türkiye’nin uluslararası siyasete darbe vuracağını iddia eden bazı Rus aydınları aynı durumu Rusya için de söyleyebiliyorlar mı? Türk-Rus ilişkilerinde güvensizliğin temeli, çifte standart uygulamasından öteye gidemeyen siyasi manevralarda gizlidir.

Türk ve Rus toplumu arasındaki ilişkileri tarihî süreçte üç bölüme ayırdığımızda ve her bir süreci kendi içinde değerlendirdiğimizde halkların benzerliklerinin, farklarından daha çok olduğunu görüyoruz. Halklar arasındaki bu benzerlik, devletler düzeyinde dostça ilişkiler çerçevesinde görünmemektedir. Siyasi, ekonomik, askerî çekişmeler ve çatışan menfaatler Türk-Rus ilişkilerini devletler düzeyinde oldukça gergin bir ortama çekmektedir. Oysa halk düzeyinde bunun tam da tersi bir durum vardır. Halklar arasındaki dostane duyguların devletler düzeyine çıkması ikili ilişkilerin geleceği açısından önemlidir.

Ancak, bu hiç de kolay bir durum değildir. Birinci binyılın başlarından beri birbirleriyle mücadele eden iki halkın devletlerinin, önümüzdeki yıllarda da mücadelelerden taviz vermeyeceği görülmektedir. Çok kutuplu dünya düzenine bir an önce geçmek isteyen çok uluslu Rusya ile bölgenin en istikrarlı ulus-devleti Türkiye’nin ortak menfaatleri, ortak olmayan menfaatlerine göre daha azdır. Sözgelimi, bölgeye dışardan gelen bir müdahaleye iki devlet de karşı çıkarak ortak bir safa gelebilir, ancak o safta da çıkar çatışmalarının yaşanacağı muhakkaktır. İkili ilişkilerin en olumlu olduğu dönemlerde bile bu değişmemiştir. Çatışmaların yaşanmaması için, iki devletin de “aşırı” fedakârlıklar yapması gerekir. Ancak, bu da pek mümkün görünmemektedir. Ne

Türkiye ne de Rusya bir Ermenistan bir Gürcistan'dır. Özellikle; AB, ABD gibi çok uluslu yapıların dünyada hâkim konuma geldiği günümüzde, Türkiye'nin de gerek halkların kültürel yapısı, gerekse millî menfaatlerden dolayı yüzünü "Doğu"ya çevirmesi sürpriz olamaz. Bu illa "Pan-Türkçü" bir yaklaşım olarak algılanmamalıdır. Uluslararası siyasette her milletin kendi menfaatine göre tavır aldığı düşünülürse, AB'den ya da diğer oluşumlardan beklediği kazancı sağlayamayan Türkiye'nin "millî menfaatler" gereği yüzünü Doğu'ya çevirmesi siyaset için pek de sıra dışı bir hamle sayılmaz. Özellikle küreselleşme çağında...

Aynı şekilde Rusya'nın kendi millî menfaatleri gereği bu bölgeyi hâkimiyeti altında tutmak istemesi, kendi açısından normal ve olması gerektir. Çünkü bölgede hâkimiyeti sağlayan bir Rusya, hem çok kutuplu dünya düzenine geçişte istediği rolü alabilir, hem de Çin, Hindistan, Japonya, Pakistan gibi dünyanın "Doğusu"nun başrol oyuncularıyla ilişkilerinde elinde büyük bir koz bulundurabilir.

Bu bağlamda Türkiye ve Rusya'nın hem dezavantajları hem de avantajları vardır. Rusya'nın en büyük avantajı, Sovyet altyapısından bir türlü kurtulamayan eski Sovyet ülkelerindeki sosyal koşullardır. Türkiye'nin avantajı ise bölge halklarıyla aynı millî kimliğe sahip olmasıdır. Bütün bunlardan sonra, Avrasya konusunda çok da iyimser olmamak gerçeği ile karşılaşılıyor. Şüphesiz, Türkiye ve Rusya çatışması yine birbirine dost Türk ve Rus halklarını vuracaktır. Ancak, gerçekleri görmemek için başları kumun altına sokmanın bir anlamı yoktur.

Çalışmanın başından beri vurgulanan etkileşimler, benzerlikler sadece Türk ve Rus halkları için değil, dünyanın diğer halkları için de önemlidir. Çünkü Türkler ve Ruslar Avrasya'yı etkileyen en önemli güçtür. Avrasya da dünya politikalarını belirleyen önemli anahtarlardan biridir. Yani bir bakıma **Avrasya, Doğu ile Batı'nın, sanayi ile hammaddenin, güç ile deneğin, şah ile matın ilişkisini kuran yerdur. Kim bu bölgede piyonunu kaybederse kendi ülkesinde şahını kaybeder.** Bu coğrafyada ne Rusya ne de Türkiye, piyonunu kaybetmek isteyecek kadar acizdir. Bu konuda Meyer'in görüşlerine tekrar dönecek olursak:

Aslında, imparatorluk hayalleri ve silahlanma yarışı temeline oturan doktrinlere geri dönülmesi perspektifi çok az insanı coşturmaktadır. Ancak, iş birliği seçeneğinin gerçekleşmesi yolunda da pek çok engel bulunmaktadır. (Meyer, 2005: 13)

Hâl böyleyken yapılması gereken devletlerarası ilişkilerde "görünürde" dostça, yöntemlerden ziyade, halklar arası ilişkilerde "gerçekten" dostça yöntemler uygulamaktır. Halkların kültürleri, gelenek ve görenekleri, inançları, yapıları yeterince okunmalı, tanınmalı, tanıtılmalıdır. Devletlerin içişlerine müdahaleden "olabildiğince" uzak durulmalı, en azından ikili menfaatlerin "olduğu kadar" geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Puşkin'i, Tolstoy'u, Lermontov'u

okurken sürekli kendinden bir parça bulan Türk okuyucusu, Rus kültürünü daha da iyi tanımaya çalışırken, Ruslar da Türk yazarları okumalı, dolayısıyla Türk halkını tanımaya çalışmalıdır.

Doğumunun 800. yılı olan 2007 bütün dünyada UNESCO tarafından “Mevlana Yılı” ilan edilen, büyük Türk düşünür ve şair Mevlana’nın şu sözleri iki halkın geleceğe bakışına önemli bir katkı sağlayabilir, ikili ilişkilerin geleceğine önemli bir parola olabilir:

Dünle beraber gitti, cancağızım, ne kadar söz varsa düne ait. Şimdi yeni şeyler söylemek lazım.

BELGELER için bkz.: s. 480-484.

KAYNAKÇA

Akış, A., (1963), “İdil-Ural Davası”, <http://www.aliakis.org/makale0.htm>

Başbuğ, M., (2006), “Vasili Vasilyeviç Vereşagin ve Sanatı”, **Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21-22, s. 53-66.

Dostoyevski, F. M., (1987), **Puşkin Üzerine Konuşmalar**, İstanbul, Bilim Felsefe Yayınları, Çev.: T. Ağaoğlu.

Durgin, A., (2003), **Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım**, İstanbul, Küre Yayınları, çev; Vügar İmamov.

----, (1996), **Misterii Evrazii**, Arktogeiya.

Ensiklopediya: Russkaya Jivopis XIV-XX vekov, T. V. Kalaşnikovoy (ed.), Moskva, Olma Iress 2001.

Fahretdin, R., (1995), **Kazan Hanları**, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Gilyazov, İ., (2002), **Türkler**, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), **XI-XVIII. Yüzyıllarda Çarlık Rusyasında İdil-Ural Tatarları**, Ankara, sayfa: 408-414.

Gönlübol, M., (2000), **Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Ankara, Siyasal Yayınevi.

Gündoğdu, A., (2006), “Türkiye ve Rusya Kaçınılmaz Etkileşimler, Kaçınılmaz Benzeşmeler”, **2023**, Sayı: 62, sayfa: 44-46

İrepoğlu, G., (2005), **Zeki Faik İzer**, Ankara, YKY.

Jehtyakov, A. D., (1970), **Turkologičeskiy Sbornik**, Akademiya Nauk SSSR, Moskva.

Kanlıdere, A., (2002), **Türkler**, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), “XIX. ve XX. Yüzyıllarda Kazan Tatarları”, Cilt: 2, sayfa: 415-426.

Karasar, H. A., (2006), "Putin Çok Sofistike Bir Müslüman Politikası Uyguluyor", **Söyleşi**, 2023, Sayı: 62, sayfa: 18-26.

Kurat, Akdes Nimet, (1999) **Rusya Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

-----, (1966), **Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)**, Ankara, A. Ü DTCF Yayınları.

-----, (2002), **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara, Murat Yayınevi.

Lapteva, L. P., (2005), **İstoriya Slavyanovedenya v Rossii v XIX veke**, Moskva, İndrik.

Lewis, B., (2006), **Orta Doğu**, Ankara, Arkadaş Yayınevi, çev: Selen Y. Kölay.

Meyer, M., (2003) "Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya", G. Kazgan, N. Ulçenko (Ed.) **18. Yüzyıldan Günümüze Türkiye Rusya İlişkileri**, s. 3-16.

Miller, A., (2006), **Imperya Romanovyh i natsionalizm. Esse po metodologii istoričeskovo issledovaniya**, Moskva, Novoe literaturnoe obozrenie.

Olçay, T., (2003) **Russkaya literatura v Turtsii, Visnik Harkivskogo natsionalnogo universitetu im. V. N. Karazina, Filologičnyy Fakultet**, (ISSN 0453-8048), No. 595, Seriya Filologiya, Vıpusk 38, Harkiv, s. 91-94, (2003).

-----, (2005), "Cumhuriyet Dönemi Öncesi Rus Edebiyatından Türkçeye Yapılan Çeviriler Üzerine", **Litera**, Sayı: 18, s. 41-54.

Öksüz, H., (2005), "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Diplomasi Aracı Olarak Hediye", **Türk Kültürü**, Sayı: 512-513, s. 321-328.

Özdek, R., (1983), **Harikalar Ansiklopedisi**, Tercüman Gençlik Yayınları, İstanbul.

Pokrovskiy, M., N., (1924) **Russkaya İstoriya s Drevneysich Vremen**, Moskva.

Pritsak, O., (2002), **Türkler**, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.) **Türk Slav Ortak Yaşamı Güneydoğu Avrupa'nın Türk Göçebeleri**, Osman Karatay (Çev.) Cilt: 2, s. 509-521.

Roy, O., (2005), **Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi**, İstanbul, Metis Yayınları, Çev.: M. Moralı.

Salihov R., Hayrutinov, R., (1995), **Respublika Tatarstan: Pamyatniki istorii i kulturi Tatarskovo Naroda**, Kazan, Fest.

Sovetskoe İskustva 20-30 Godov, (1988), E. H. Petrov, E. F. Kovtun (Ed.), Leningrad, "İskustvo-Leningradskoe Otdelenie".

Şmurlo, E., (1922), **İstoriya Rossii 862-1917**, Münih.

Tacibayev, Raşid, (2002), **Sovyet Kaynaklarına Göre Türk-Sovyet Münasebetleri 1925-1945**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Tsvilizatsii i kulturu. Vıp. 1. Rossiya i Vostok: Tsvilizationnie otnoşeniya, (1994), B. C. Yerasov (ed.), Moskva, Hauçnıy almanah/GI.

Tufay, M., (1988), “Türkler, Ruslar ve Bulgarlar”, **Hacettepe Üni. Edebiyat Fak. Dergisi**, Sayı: 2, s. 193-218.

Uturgauri, S. N., (2003) “Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya”, G. Kazgan-N. Ulçenko (Ed.) **Globalleşme Koşullarında Kültürün Rolü**, s. 99-109.

Vernadsky, G., (1946) **A History of Russia, C. I: Ancient Russia**, New Haven.

